EL MISTERIÓS CASTELLBERGUEDÀ I ELS VESCOMTES DE BERGUEDÀ

Manuel Riu

Detall del Gegant d'Espinalbet, que representa el trobador Guillem de Berguedà. J. RIBERA

Des del primer terç del s. IX no només apareixen vescomtes als comtats catalans, sinó que fins i tot alguns comtats, com els de Girona i Empúries, en tenien dos cadascun l'any 850, un vescomte a cada *pagus* o districte, si bé això no sembla pas haver estat freqüent en aquells moments.

Inicialment sembla ser que el vescomte era un procurador del comte, enviat per delegació especial d'aquest a resoldre un problema o a assistir a un acte determinat (rebre un jurament de fidelitat, convocar un tribunal, publicar un ban per reunir l'exèrcit, etc.). El vescomte, membre de la cort o comitiva comtal, feia d'agent o bé d'oficial temporalment, sense tenir un paper definit en la jerarquia administrativa local, i les seves missions podien ser molt variades, tal com ens deixen entreveure els documents.

Ben aviat, però, el comte degué concedir al vescomte una representació més amplia i continuada perquè aquest s'inserís en la jerarquia administrativa, convertint-se en administrador de justícia al comtat.

De funcionari o oficial del comte, el vescomte passaria, el s. XI, a prendre el nom del territori que hom li havia atorgat, potser des de la darreria del s. X, amb caràcter hereditari, i que posseïa –generalment en la marca o zona fronterera del comtat– en pagament dels seus serveis.

Des dels inicis del s. X el Berguedà constituí un *pagus* o districte del comtat de Cerdanya, protegint la integritat territorial d'aquest per la seva frontera meridional. L'existència d'un *pagus bergetano*, o districte ben definit dintre del comtat de Cerdanya, integrat per diversos castells termenats, entre ells els de Casserres, Clarà i Viver, és explicitada a la documentació conservada del primer terç del s. X. Però en els resums d'aquesta documentació i en algunes còpies s'observen certes confusions, ja que el Berguedà és qualificat també de *comtat* i no sols de *vescomtat*. Com si el nom de *pagus* o districte fos ja equívoc, o bé com si el Berguedà tingués ja vida autònoma al marge o al costat del comtat de Cerdanya (1).

No és però fins al 21 de gener de 941 que trobem un document en el qual figuren un vescomte Onofret o Unifret i la seva muller Guinedella, suposadament afincats al *pagus* de Berguedà, depenent de Cerdanya, tota vegada que fan donació al monestir de Serrateix d'un alou, situat al terme de Castelledral. És molt possible que calgui situar aquesta parella entre els vescomtes de Berguedà, com altres del s. X als quals ha fet referència Albert Benet (2), però tampoc hi ha una seguretat plena que això fos així.

Cal esperar els inicis del s. XI per poder veure una continuïtat familiar en els vescomtes de Berguedà. L'any 1003 era vescomte de Berguedà un cert Bardina, que el 1008 es casà amb Adalés o Adelaida, de la qual tingué tres fills: Bernat, Dalmau i Miró, i que morí vers el 1018. Dos anys després, el 1020, trobem a Dalmau com a vescomte de Berguedà. Aquest darrer, casat amb Arsenda abans del 1038, degué morir entorn del 1067 i consta també que el matrimoni tingué almenys dos fills: Bernat Dalmau i Hug Dalmau de Cervera.

Bernat Dalmau, que casà amb Letgarda, era vescomte de Berguedà el 1067 i vivia encara el 1086. Letgarda infantà el seu fill Dalmau Bernat, que era ja ves-

comte el 1093 i ho fou almenys fins al 1117, i que es casà amb Agilava o Guilla, noms que no sabem del cert si fan referència a dues o bé a una sola persona. Aquesta darrera fou mare del vescomte Guillem I de Berguedà, el qual casà amb Berenguera i visqué almenys del 1130 fins al 1183, data en què féu dos testaments.

Del vescomte Guillem i Berenguera nasqueren, que sapiguem, cinc fills. Entre ells, Guillem de Berguedà, el trobador i primogènit, i Ramon de Berguedà, monjo de Poblet. Sembla que el trobador fou desheretat per la mort a traïció de Ramon Folc de Cardona el 1175, però degué ser perdonat i recuperà els seus béns, ja que el 25 d'abril del 1187 va fer testament, on apareix com a propietari de cinc castells i diversos masos. Morí entre 1192 i 1196. El vescomtat degué heretar-lo el seu germà Berenguer o bé el germà o nebot Ramon, i aquest, l'any 1199, en féu cessió al rei d'Aragó Pere I, el qual li atorgà a canvi una pensió anual de 200 sous. D'aquesta forma el sobirà aconseguia la incorporació a la corona del territori del vescomtat de Berguedà, i aquest deixava d'existir com a tal.

En Joaquim Miret i Sans, que és qui primer i amb més deteniment estudià les famílies vescomtals del Berguedà (3), no aclareix pas que el patrimoni vescomtal inclogués cap castell anomenat Castellberguedà. El castell més important de les terres vescomtals era el de Madrona, amb els de Montmajor, Espinalbet, Casserres i Puig-reig. En Miret cregué que aquell castell de Madrona era el situat al SW de Castellar de la Ribera i al SE de Bassella, a 553 m d'altitud, amb església castral dedicada a sant Pere, avui pertanyent a l'ajuntament de Pinell de Solsonès, arxiprestat de Solsona.

Però a l'obra col·lectiva *Els castells catalans* (4), dirigida per Pere Català i Roca, hom identifica el Castell de Madrona o Castellberguedà, i es diu que cal localitzar-lo, segons el professor Martí de Riquer, «*a l'imponent tossal escarpat dit Castellberguedá que s'aixeca davant Berga, prop del Santuari de Queralt*», remetent a la *Història de la Literatura Catalana* (5). Al volum dedicat al Berguedà de la *Catalunya Romànica,* Maria Dolors Santandreu i Jordi Vigué reconeixen que: «*El castell de Madrona (o Castellberguedà), malgrat ésser molt documentat, presenta una gran dificultat de localització*» (6), i pensen que les úniques restes en serien l'església de St. Pere de Madrona i «*alguns elements de l'avui Santuari de Sta. Maria de Queralt*», que no precisen.

El fet que hom trobi moltes vegades esmentat el castell de Madrona entre les possessions dels Berguedà ha permès identificar-lo amb el Castellberguedà, topònim persistent a la muntanya de Queralt. La documentació adduïda permet situar el terme d'aquest castell de Madrona entre la Vall de Lord, Castellar del Riu, Peguera, Blancafort i l'Espunyola, però hom no esmenta als documents cap vegada un Castellberguedà. Només, com observa Martí de Riquer, hi ha una referència indirecta en un dels sirventesos que el trobador dedica al bisbe d'Urgell: «*venc a Berguedan un'a la porta*» (7), i això ens permet pensar que el nom de Castellberguedà era el nom popular amb el qual era conegut el Castell de Madrona. Encastellats a l'estratègic Castellberguedà, entre els Peguera i els Berga, els Berguedà podien ser uns veïns temibles.

Al cim del tossal del Castellberguedà, de molt difícil accés, hom hi podia apreciar restes de fortificacions en dibuixos i fotografies de principis del nostre segle (8), però avui resulta difícil de poder assegurar res, i menys d'atribuir dites fortificacions als s. XI-XII, sense fer-hi una prospecció arqueològica rigorosa.

Pere Català i Roca, en el seu recent llibre *Comentaris a Castells catalans* (9), recorda, a propòsit de la situació del Castellberguedà, l'anècdota que explica Mn. Josep M. Ballarín amb ocasió de la visita del professor Martí de Riquer. Per Mn. Ballarín, l'actual santuari de Queralt engloba les restes del Castellberguedà: «*Des del menjador –ens diu– podiem veure un pany de la muralla de llevant, a l'altra banda cap a la torre del campanar, les restes pengen sobre el bosc*».

La situació del santuari és efectivament molt estratègica, i si la construcció d'aquest a la muntanya cal referir-la a la darreria del s. XIV (10), no resulta inversemblant creure que hom aprofitaria les restes, parets i pedres, d'una fortalesa anterior. Però aquestes restes caldria definir-les millor per tal de poder-hi assignar una data i funció concretes.

El Castellberguedà, en poques paraules, segueix sent un misteri difícil de desxifrar. La superfície del cim del tossal del Castellberguedà actual és massa petita per haver albergat un castell de certa entitat, de planta rectangular. Una torre de vigilància, en canvi, podria haver-hi existit, però no gaires edificis més, i encara menys edificis residencials. El monticle contigu on s'aixeca el santuari de Queralt tenia més superfície disponible, però ha estat molt remenat i és difícil saber si hi hauria construccions remarcables a l'entorn de l'actual campanar cilíndric, modern, i del santuari pròpiament dit, que poguessin correspondre a un castell dels s. XI-XII.

Sobre les runes medievals s'hi bastiren les fortaleses carlines. J. MONRÀS

L'església romànica de St. Pere de Madrona, d'altra banda, resta un xic allunyada d'aquest conjunt per haver estat l'església castral del Castellberguedà, i el que ens consta és la seva funció parroquial fins dades ben recents. Al seu voltant tampoc hi ha vestigis apreciables. Amb tot, la situació estratègica de la serra de Queralt fa pensar que podia haver albergat durant els s. XI i XII un niu d'àligues com el que convenia a Guillem de Berguedà, encara que ni la documentació existent ni les prospeccions realitzades permetin precisar la situació exacta del castell, ni tampoc la seva estructura originària.

NOTES

1. El comtat de Berga coexistí, amb comte propi, del 1035 al 1050, regit per membres de la família comtal ceretana: Bernat i Berenguer, fills del comte Guifré de Cerdanya. Degué unir-se de nou al comtat de Cerdanya vers el 1068. La història del comtat de Berga i de la família Berga és però un altre tema digne d'atenció.
2. BENET, Albert. «Els vescomtes del Berguedà», dins *El Berguedà*, vol. XII de la *Catalunya Romànica*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1985, p. 36-42.
3. MIRET i SANS, Joaquim. *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*. Memòria llegida en la Real Académica de Buenas Letras de Barcelona els dies 28 de març i 18 d'abril de 1901. Barcelona, 1901. 63 p., amb dos quadres genealògics.
4. Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1976. Vol. V, p. 966-970.
5. Barcelona, Editorial Ariel, 1984, vol. I, p. 76. El professor Martí de Riquer realitzà una investigació acurada sobre aquest punt en escriure la seva obra *Guillem de Berguedà*, vol. I: *Estudio histórico, literario y lingüístico*, vol. II: *Edición crítica, traducción, notas y glosario*. Abadia de Poblet, Scriptorium Populeti, 5 i 6, 1971.
6. Vol. XII: *El Berguedà*, Barcelona, 1985, p. 44.
7. RIQUER, M. de. *Guillem de Berguedà*, op. cit., vol. I, p. 36-38.
8. RIQUER, M. de. *Guillem de Berguedà*, op. cit., vol. I, p. 38.
9. Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1990, p. 36.
10. ARMENGOU, Mn. Josep. *El Santuari de la Mare de Déu de Queralt*. Granollers, Editorial Montblanc, 1971, p. 49.

Manuel Riu
Catedràtic d'Història Medieval
a la Universitat de Barcelona

INSBER

Instal·lacions del Berguedà, SA

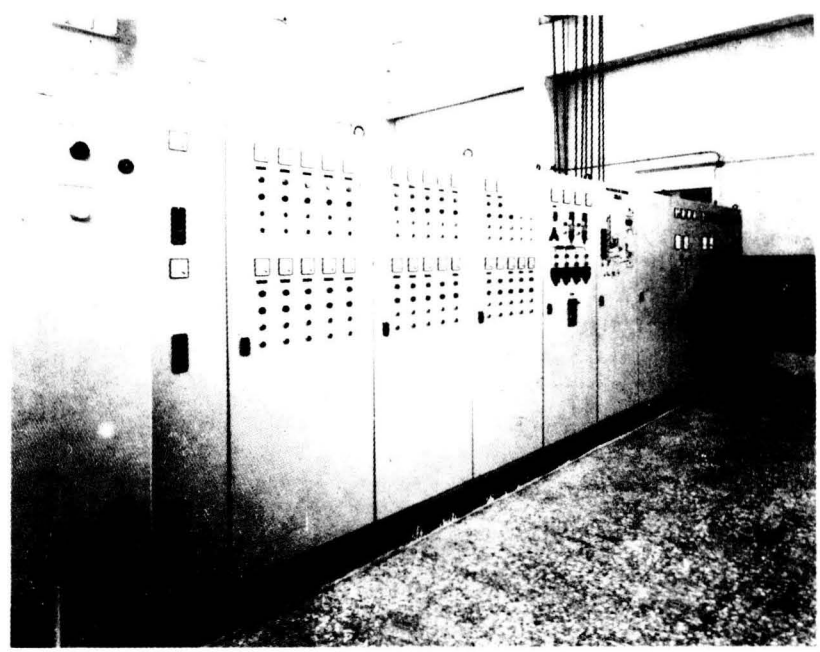
Oficina tècnica: projectes i pressupostos

Electricitat Industrial

Automatismes Elèctrics i Electrònics

Quadres de comanament, maniobra, Control i potència

Materials Elèctrics

C/. Passeig del Terraplè, s/n.
Telf. 821 30 11 - Fax. 822 01 02
08600 BERGA